

Παραδοσιακά τοπία των κοπατσαραϊκών χωριών του νομού Γρεβενών

Α. Μήτκα και Ι. Ισπικούδης

Εργαστήριο Λιβαδικής Οικολογίας (286), Σχολή Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 540 06 Θεσσαλονίκη

Περίληψη

Τα παραδοσιακά τοπία είναι περιοχές με ιδιαίτερη φυσική και πολιτισμική ποικιλότητα και χαρακτηρίζονται από υψηλή βιοποικιλότητα, υψηλές αισθητικές και αναψυχικές αξίες και αποτελούν την πολιτισμική κληρονομιά του κάθε λαού. Χαρακτηριστικό παραδοσιακό τοπίο σχηματίζουν τα χωριά των κοπατσαραϊκών, τα οποία εκτείνονται στις απολήξεις της Ανατολικής Πίνδου, στο νομό Γρεβενών. Στην εργασία αυτή έγινε προσπάθεια να αξιολογηθεί το τοπίο των δεκαπέντε Δημοτικών Διαμερισμάτων που αποτελούν τα κοπατσαραϊκά χωριά, σε σχέση με την κτηνοτροφία, έτσι ώστε να διαπιστωθούν και να αναγνωριστούν οι αλλαγές των χρήσεων γης της περιοχής τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με την επικρατούσα εκδοχή, η ονομασία «κοπατσάρος» ή «κουπατσάρος» προήλθε από τη βλάχικη λέξη «κοπάτσου», η οποία σημαίνει βελανιδιά, χαμόκλαδο και δικαιολογείται απόλυτα δεδομένου ότι οι κοπατσαραϊκοί ήταν άμεσα συνδεδεμένοι με τη διαχείριση των δρυοδασών της περιοχής. Εκτός από τη δασοπονία, ανέπτυξαν και άλλες δραστηριότητες, οι οποίες επέδρασαν και καθόρισαν τη διαμόρφωση του τοπίου, με πρωταρχικές τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Η δεύτερη εφαρμόστηκε κυρίως με τη μορφή της ημινομαδικής αιγοπροβατοτροφίας και το σύστημα αυτό επηρέασε έντονα το μωσαϊκό του τοπίου με τη διάνοιξη των δασών και τη δημιουργία ενός ανοικτού δασολιβαδικού τοπίου, την κατασκευή γεφυριών, παραδοσιακών μαντριών και άλλων ιδιαίτερων κτισμάτων, όλων άρρηκτα συνδεδεμένων με το φυσικό περιβάλλον. Τα τελευταία χρόνια, όμως, λόγω της εγκατάλειψης της υπαίθρου εξαιτίας διάφορων κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών (μετανάστευση, τεχνολογική πρόοδος, αλλαγή τρόπου ζωής), παρατηρούνται τάσεις εγκατάλειψης των παραδοσιακών χρήσεων γης στην περιοχή, γεγονός που τείνει να αλλοιώσει τη δομή του τοπίου. Σύμφωνα με τις πρώτες εκτιμήσεις, οι αλλαγές στις χρήσεις γης στην περιοχή μελέτης δεν είναι ιδιαίτερα έντονες, ούτε μη αναστρέψιμες, γεγονός που καθιστά δυνατή τη διάσωση και διατήρηση του χαρακτηριστικού αυτού παραδοσιακού τοπίου.

Λέξεις κλειδιά: Φυσικό τοπίο, κτηνοτροφία, ημινομαδισμός.

Εισαγωγή

Οι κοπατσαραϊκοί ή κουπατσαραϊκοί είναι μαζί με τους βλάχους τα δύο σημαντικότερα φύλα που εγκαταστάθηκαν και αναπτύχθηκαν στην ορεινή περιοχή των Γρεβενών, διαμορφώνοντας πλήρως το τοπίο με τις δραστηριότητές τους. Τα χωριά τους, γνωστά ως κοπατσαραϊκά χωριά ή κοπατσαροχώρια εκτείνονται πάνω στις απολήξεις τις Ανατολικής Πίνδου και γύρω από τον άνω ρου του ποταμού Βενέτικου, παραπόταμου του Αλιάκμονα. Τα χωριά Μικρολίβαδο, Μοναχίτι, Κηπουριό, Τρίκωμο, Παρώρειο, Σπήλαιο, Ζιάκας, Περιβολάκι, Φιλιππαιοί, Αετιά, Αλατόπετρα, Αναβρυτά, Πολυνέρι, Λάβδας, Πανόραμα, Δοτσικό, Μεσολούρι και Πρόσβορο αποτελούν το νοητό όριο ανάμεσα στα ορεινά της Πίνδου με τα βλαχοχώρια και τη λεκάνη της πόλης των Γρεβενών χαμηλότερα (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα 1998).

Όσον αφορά την προέλευση της ονομασίας «κοπατσάρος» ή «κοπατσαραίος», υπάρχουν τρεις βασικές εκδοχές (Πουλιανού 1994). Μία ερμηνεία υποστηρίζει ότι προέρχεται από τη βλάχικη λέξη «κοπάτσου» που σημαίνει βαλανιδιά, χαμόκλαδο. Σύμφωνα με άλλη ερμηνεία, η ρίζα της είναι η λέξη «κοπάτσ» που στα σλαβικά σημαίνει σκαφτιάς, γεωργός, ενώ υπάρχει και τρίτη που λέει ότι προέρχεται από την τούρκικη λέξη «κουπάτσ», η οποία δηλώνει την πρεμνοφυή μορφή των δρυοδασών, που περιβάλλουν και χαρακτηρίζουν τα κοπατσαροχώρια. Στη συνείδηση των ίδιων των κοπατσαραίων αλλά και των υπολοίπων κατοίκων της περιοχής έχει επικρατήσει η πρώτη εκδοχή.

Άλλωστε οι κοπατσαραίοι, στα πλαίσια της επιβίωσης τους συνδέθηκαν άμεσα με τα δρυοδάση της περιοχής. Όντας και γεωργοί και κτηνοτρόφοι διάνοιξαν και αραιώσαν τα δάση δημιουργώντας κατάλληλες συνθήκες είτε για γεωργική καλλιέργεια είτε για βόσκηση, συνεχίζοντας παράλληλα και την εκμετάλλευση του δάσους για την παραγωγή προϊόντων, όπως καυσόξυλα, απαραίτητων στην καθημερινή τους ζωή. Αυτή η ανάγκη της αρμονικής συνύπαρξης των τριών εκμεταλλεύσεων (γεωργία, κτηνοτροφία, δασοκομία) οδήγησε τους κοπατσαραίους στην εφαρμογή ενός πρότυπου αγροδασολιβαδικού συστήματος, το οποίο τελικά διαμόρφωσε ένα ιδιαίτερο μωσαϊκό, στο οποίο αναπόσπαστο κομμάτι είναι και οι διάφορες ανθρώπινες κατασκευές, όπως ξηρολιθιές, πεζούλες, γεφύρια, νερόμυλοι, οχυρώσεις, ξωκλήσια και μοναστήρια. Στην εργασία αυτή έγινε προσπάθεια να αξιολογηθεί το τοπίο των δεκαπέντε Δημοτικών Διαμερισμάτων που αποτελούν τα κοπατσαραϊκά χωριά, σε σχέση με την κτηνοτροφία, έτσι ώστε να διαπιστωθούν και να αναγνωριστούν οι αλλαγές των χρήσεων γης της περιοχής τα τελευταία χρόνια.

Φυσικό τοπίο και κτηνοτροφία

Φυσικό τοπίο

Τα κοπατσαραϊκά χωριά εκτείνονται κατά μήκος της ανατολικής πλευράς της οροσειράς της Πίνδου και σε υψόμετρο που κυμαίνεται από τα 800 μ. όπου βρίσκεται το Τρίκωμο μέχρι και τα 1250 μ. των Φιλιππαιών. Αυτό σημαίνει ότι «μοιράζονται» σε δύο φυτοκοινωνικές ζώνες, αυτή των ξηρόφυλλων φυλλοβόλων δασών και εκείνη των ψυχρόβιων κωνοφόρων. Στη βλάστηση της περιοχής κυριαρχούν τα δρυοδάση, τα οποία αντικαθιστούνται από τη μαύρη πεύκη σε μεγαλύτερα υψόμετρα, όπως στους Φιλιππαιούς. Εκτός από τη δρυ, στην περιοχή απαντώνται και άλλα πολυάριθμα είδη πλατυφύλλων, όπως αναρίθμητα είναι και τα ενδημικά είδη της ποώδους βλάστησης.

Τα δρυοδάση είναι αυτά που χαρακτηρίζουν τα κοπατσαραϊκά χωριά, καθώς οι δραστηριότητες των κατοίκων τους και η καθημερινή ζωή και επιβίωση τους ήταν συνδεδεμένη και εξαρτιόταν από τη διαχείριση των δασών αυτών. Από αυτά προμηθεύονταν καυσόξυλα και ξυλεία για τις κατασκευές, τα χρησιμοποιούσαν για να βόσκουν τα κοπάδια τους ή συνέλλεγαν τροφή για τα ζώα.

Τα τμήματα των δασών κοντά στα χωριά ήταν αυτά που δέχτηκαν την εντονότερη διαχείριση, καθώς αραιώθηκαν, από τη μία για να δημιουργηθούν καλλιεργήσιμες εκτάσεις και από την άλλη για να βόσκουν ζώα, κυρίως αυτών που είχαν λίγα σε αριθμό και τα είχαν στο σπίτι. Το αποτέλεσμα ήταν να διασπαστεί η συνέχεια του δάσους και να δημιουργηθεί ουσιαστικά ένα άτυπο αγροδασολιβαδικό σύστημα, το οποίο είχε ως μοναδικό σκοπό την κάλυψη των αναγκών των κατοίκων των χωριών, δηλαδή των κοπατσαραίων.

Η εφαρμογή αυτού του συστήματος προκάλεσε την ποικιλομορφία και την ανομοιογένεια στη βλάστηση και κατά συνέπεια στο τοπίο. Στο μωσαϊκό αυτό συμμετείχαν και οι ανθρωπογενείς κατασκευές, οι οποίες, κυρίως λόγω των υλικών από τα οποία κατασκευάζονταν, όπως πλίνθοι, πέτρες και ξύλα, ήταν πλήρως εναρμονισμένες με τον περιβάλλοντα χώρο. Εκτός από τα ίδια τα σπίτια των χωριών, τέτοια κτίσματα ήταν οι εκκλησίες, τα μοναστήρια, τα χάνια, τα μονοπάτια, οι δρόμοι, τα γεφύρια, οι νερόμυλοι, οι

ξηρολιθιές και οι πεζούλες, καθώς και όλες οι κατασκευές που εξυπηρετούσαν τις κτηνοτροφικές δραστηριότητες.

Όσον αφορά στα γεφύρια και στους νερόμυλους, στα χωριά των κοπατσαραίων απαντώνταν συχνά, λόγω του πλούσιου υδρογραφικού δικτύου όχι μόνο σ' αυτή, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή. Συγκεκριμένα από τα χωριά των κοπατσάρων διέρχονται εκτός των διαφόρων ρεμάτων και χειμάρρων, ένας μεγάλος παραπόταμος του Αλιάκμονα, ο Βενέτικος και δύο σημαντικοί παραπόταμοι του Βενέτικου, ο Βελόνιας και ο Σταυροπόταμος (Τουριστικός οδηγός Ν. Γρεβενών 2002).

Όλα αυτά τα στοιχεία της φύσης, μαζί με τις επιδράσεις των γεωργικών, κτηνοτροφικών, δασοκομικών και κατασκευαστικών δραστηριοτήτων των κοπατσαραίων συνέθεσαν τελικά ένα χαρακτηριστικό παραδοσιακό τοπίο υψηλής οικολογικής και αισθητικής αξίας.

Κτηνοτροφικές δραστηριότητες

Η κυριότερη και πιο αποδοτική ασχολία των κοπατσαραίων ήταν η κτηνοτροφία. Σχεδόν όλοι είχαν αιγοπρόβατα, άλλοι λιγότερα άλλοι περισσότερα, για να καλύπτουν τις ανάγκες τους σε προϊόντα διατροφής (γάλα, γιαούρτι, τυρί, κρέας) αλλά και ένδυσης, καθώς όλα τα υφάσματα προέρχονταν από το μαλλί των κοπαδιών. Ακόμα και οι λίγοι που δεν είχαν ζώα, δούλευαν μισθωτοί, «χασμηκιάρηδες» όπως λέγονταν, στα κοπάδια των μεγαλοκτηνοτρόφων, δηλαδή των «τσελιγκάδων», οι οποίοι ήταν οι προύχοντες της περιοχής, καθώς ο αριθμός των μικρών (αιγοπροβάτα) και των μεγάλων ζώων (βοοειδή, άλογα) ήταν βασικός δείκτης οικονομικής επιφάνειας και κοινωνικής θέσης (Καραγιάννης 2002).

Οι κοπατσαραίοι, όπως και οι βλάχοι, εφάρμοζαν και εν μέρει εφαρμόζουν ακόμα, το μετακινούμενο σύστημα εκτροφής ή αλλιώς ημινομαδική αιγοπροβατοτροφία (Λάγκα 2003). Σύμφωνα με αυτό, οι κτηνοτρόφοι μετακινούσαν τα αιγοπρόβατα την άνοιξη (Απρίλιο – Μάιο) προς τα ορεινά λιβάδια και το φθινόπωρο (Οκτώβριο - Νοέμβριο) επέστρεφαν στα πεδινά (χειμαδιά), ή όπως λέει και η προφορική παράδοση οι μετακινήσεις γίνονταν «απ' τον Αη Γιώργη στον Αη Δημήτρη». Στην πλειοψηφία τους είχαν τα χειμαδιά τους στο θεσσαλικό κάμπο και κυρίως στην Ελασσώνα, τον Τύρναβο, τον Αλμυρό και το Βόλο, ενώ συνηθισμένος προορισμός ήταν και η Σιθωνία Χαλκιδικής.

Τα κοπατσαροχώρια που εφάρμοζαν κατά κύριο λόγο την ημινομαδική αιγοπροβατοτροφία ήταν το Πολυνέρι, το Πανόραμα, ο Λάβδας, η Αλατόπετρα, το Μεσολούρι, το Πρόσβορο, οι Φιλιππαιοί και το Δοτσικό (Παπαδημητρίου 2002). Γενικά, αυτοί που μετακινούνταν το χειμώνα προς τη Θεσσαλία και τη Χαλκιδική ήταν αυτοί που είχαν μεγάλα κοπάδια, ενώ όσοι είχαν λίγα ζώα παρέμεναν στο χωριό, στο «μπακάτι», όπως το έλεγαν.

Όσοι από τους κτηνοτρόφους δεν μετακινούνταν στα χειμαδιά έπρεπε να προετοιμαστούν κατάλληλα για τον επερχόμενο χειμώνα. Από το καλοκαίρι αποθήκευαν χόρτο, τριφύλλι, καρπούς, βαλανίδια και κλαδιά. Επίσης κατασκεύαζαν τις κλαδαριές, από χλωρά κλαδιά βαλανιδιάς (Πουλιανού 1994). Έκοβαν ένα χοντρό μακρύ ξύλο δύο μέτρων ύψους περίπου και το στερέωναν όρθιο στο έδαφος. Σ' αυτό το ξύλο περνούσαν τα κλαδιά ένα - ένα και τα πίεζαν πατώντας τα, μέχρι να γεμίσει το όρθιο ξύλο σε όλο του το ύψος. Τα κλαδιά αυτά ξηραίνονταν μέχρι το χειμώνα και χρησιμοποιούνταν για να ταΐσουν τα ζώα, όταν το χιόνι δεν τους επέτρεπε να βοσκίσουν. Ο αριθμός των κλαδαριών ήταν ανάλογος του μεγέθους του κοπαδιού.

Κατά τη διάρκεια του χειμώνα, τα ζώα διανυκτέρευαν μέσα σε μαντριά, τα οποία ήταν σκεπασμένα. Κάθε κτηνοτρόφος είχε δύο μαντριά, ένα για τα πρόβατα και ένα για τα γίδια. Ανάμεσα τους κατασκεύαζαν την «κόρδα», έναν περιφραγμένο χώρο, ο οποίος συγκοινωνούσε με τα μαντριά και χρησιμοποιούνταν για το ταΐσμα των ζώων. Η «κόρδα» είχε κυκλικό σχήμα και μια στρογγυλή σκεπή, η οποία ήταν ανοιχτή στο κέντρο της, για να

μπορεί να μπαίνει μέσα φως. Κατά τη διάρκεια της ημέρας, αν λόγω κακοκαιρίας τα ζώα δεν μπορούσαν να βοσκήσουν, έμεναν μέσα στην «κόρδα», όπου τα τάιζαν (Πουλιανού 1994).

Την άνοιξη και μετά την επιστροφή όσων κοπαδιών ξεχειμώνιαζαν στα χειμαδιά, κατασκεύαζαν τις «στρούγκες», ένα πρόχειρο μαντρί από κλαδιά, μέσα στο οποίο μάζευαν τα ζώα που ήταν για άρμεγμα. Στην κατασκευή αφήναν ένα άνοιγμα σαν πόρτα, όπου έβγαζαν τα ζώα ένα - ένα και τα άρμεγαν πριν τα αφήσουν ελεύθερα έξω.

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού οι κοπατσαραίοι έβοσκαν τα ζώα τους το πρωί και το απόγευμα, ενώ πολλές φορές, για να αποφύγουν τις μεγάλες θερμοκρασίες της εποχής έβγαζαν τα ζώα για βοσκή κατά τη διάρκεια της νύχτας, δηλαδή τα «σκάριζαν», όπως λεγόταν στην τοπική διάλεκτο.

Επίδραση της κτηνοτροφίας στο τοπίο

Τα κοπατσαραϊκά χωριά λόγω της θέσης τους αποτελούσαν το πέρασμα από τα βλαχοχώρια και την Ήπειρο προς τη Θεσσαλία και την Ανατολική Μακεδονία. Τα караβάνια επομένως των εμπόρων και των βλάχων κτηνοτρόφων διέρχονταν από την περιοχή, όπου και στάθμευαν για να ξεκουραστούν αυτοί και τα ζώα τους. Για το λόγο αυτό χτίστηκαν χάνια για την εξυπηρέτηση των ταξιδιωτών, ενώ τα χιλιάδες ζώα τους μαζί με τα ζώα των κατοίκων έβοσκαν στις εκτάσεις της περιοχής, επιδρώντας στη διαμόρφωση του τοπίου.

Οι μετακινήσεις αυτές διαμόρφωσαν το τοπίο διανοίγοντας τα δρυοδάση, και δημιουργώντας τα μονοπάτια των ζώων, των οποίων μόνο υπολείμματα μπορούν πια να διακριθούν σήμερα. Τα караβάνια των εμπόρων της Ηπείρου και των κτηνοτρόφων της Πίνδου, βλάχων και κοπατσαραίων, συνέβαλαν στην κατασκευή των πέτρινων γεφυριών στα ποτάμια της περιοχής, για τη διευκόλυνση των μετακινήσεων, πολλά από τα οποία σώζονται μέχρι σήμερα, υποδεικνύοντας έτσι τις διαδρομές που ακολουθούσαν τα κοπάδια.

Όλα τα παραδοσιακά κτίσματα που σχετίζονταν με την άσκηση της κτηνοτροφίας, όπως τα μαντριά, οι στάβλοι, οι στρούγκες και οι κόρδες, καθώς και οι ποτίστρες, τα οποία κατασκευάζονταν στα βοσκοτόπια, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα με το φυσικό τοπίο. Εκτός αυτού, η θέση τους στο χώρο καθόριζε και την επίδραση της βόσκησης στη βλάστηση, καθώς κοντά σ' αυτά, όπως και κοντά στις θέσεις άλατος, ή «αλατισιές», όπως τις αποκαλούσαν οι κοπατσαίοι, ήταν μεγάλη η συγκέντρωση των ζώων.

Λόγω του γεγονότος ότι όλα τα σπίτια των χωριών είχαν κοπάδια ζώων, έστω και μικρά, τα οποία έβοσκαν διάσπαρτα στα δάση και στις λιβαδικές εκτάσεις της περιοχής, η πίεση που ασκούσαν στη βλάστηση ήταν κατανοητή και επέδρασε σ' αυτή, δίνοντας της μια ιδιαίτερη ανομοιογενή μορφή. Στην ανομοιογένεια αυτή συνέβαλε και η ιδιόμορφη διαχείριση των δρυοδασών, όπως το κλάδεμα των βαλανιδιών για τη δημιουργία των κλαδαριών, η οποία σκοπό είχε την κάλυψη των αναγκών των κοπαδιών και των ίδιων των κατοίκων. Η ανομοιογένεια της βλάστησης σε συνδυασμό με τα παραδοσιακά κτίσματα διαμόρφωσε τελικά το μωσαϊκό του τοπίου.

Το παρόν

Η κατάσταση που επικρατεί σήμερα στα κοπατσαροχώρια είναι διαφορετική από όσα έχουν περιγραφεί. Οι παραδοσιακές χρήσεις γης έχουν σχεδόν εγκαταλειφθεί με αποτέλεσμα να κινδυνεύει να αλλοιωθεί το μωσαϊκό του τοπίου, λόγω τάσεων ομογενοποίησης της βλάστησης. Η εγκατάλειψη αυτή οφείλεται κυρίως σε κοινωνικο – οικονομικούς παράγοντες, οι οποίοι εντοπίζονται κυρίως στην ερήμωση της υπαίθρου και στις αλλαγές των χρήσεων γης λόγω μεταπήδησης από τις παραδοσιακές μορφές σε άλλες με την εφαρμογή σύγχρονων τεχνολογικών μεθόδων.

Οι νεότερες γενιές δραστηριοποιούνται πια σε άλλους τομείς απασχόλησης, οι οποίοι είναι προσαρμοσμένοι στις σύγχρονες απαιτήσεις και ανάγκες, όπως ο ορεινός τουρισμός. Οι

γεωργικές καλλιέργειες έχουν σε μεγάλο ποσοστό εγκαταλειφθεί, ενώ όσες απέμειναν αποτελούν επαγγελματικές εκμεταλλεύσεις και γίνονται με σύγχρονα μέσα και όχι με παραδοσιακά. Το ίδιο ισχύει και για την κτηνοτροφία, καθώς σήμερα υπάρχουν οργανωμένες κτηνοτροφικές μονάδες. Και η διαχείριση του δάσους γίνεται μόνο από τη δασική υπηρεσία και από τους δασικούς συνεταιρισμούς, καθώς οι εναπομείναντες κάτοικοι δεν τα διαχειρίζονται πια για την κάλυψη των αναγκών τους.

Αλλαγές έχουν διαπιστωθεί και στην εφαρμογή της ημινομαδικής αιγοπροβατοτροφίας. Σύμφωνα με τους Λάγκα και συν. (2003), ο αριθμός αιγοπροβάτων έχει αυξηθεί, αλλά έχει μειωθεί ο αριθμός των εκμεταλλεύσεων, γεγονός που καταδεικνύει ότι η μετακινούμενη κτηνοτροφία αντιμετωπίζεται πια πιο επαγγελματικά και όχι κυρίως για λόγους επιβίωσης, όπως παλαιότερα. Φυσικά, όπως είναι αναμενόμενο έχει αλλάξει και ο τρόπος μετακίνησης και από τα караβάνια που μετακινούνταν κάποτε, τα ζώα πια μεταφέρονται με κατάλληλα μηχανοκίνητα φορτηγά.

Επίσης, λόγω αυτής της μείωσης του αριθμού των εκμεταλλεύσεων, αλλά και της αύξησης του μεγέθους τους, τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται στα ορεινά των Γρεβενών βοσκότοποι οι οποίοι υπερβόσκονται (Λάγκα και συν. 2003), ενώ παλαιότερα υπήρχαν περισσότερα ποίμνιο με λιγότερα αιγοπρόβατα, τα οποία έβοσκαν διάσπαρτα, με συνέπεια να αποφεύγεται η υπερβόσκηση συγκεκριμένων περιοχών και η υποβόσκηση άλλων. Και φυσικά αυτό έχει άμεση επίπτωση στο τοπίο της περιοχής.

Παρά τις προαναφερθείσες αλλαγές στις χρήσεις γης, υπάρχουν ενδείξεις, σύμφωνα με τις πρώτες οπτικές εκτιμήσεις, ότι τα συστήματα στην περιοχή παραμένουν ανοιχτά και το τοπίο διατηρεί ακόμα την ανομοιογένειά του, γεγονός που καταδεικνύει ότι οι επιπτώσεις των μεταβολών αυτών είναι ακόμα σε αρχικό στάδιο και δεν είναι πλήρως αντιληπτές.

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Το παραδοσιακό τοπίο των κοπατσαραϊκών χωριών είναι αποτέλεσμα της μακρόχρονης δραστηριότητας που ανέπτυξαν οι κάτοικοί τους. Τα τελευταία χρόνια, οι δραστηριότητες αυτές έχουν μεταβληθεί, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στο τοπίο. Οι γεωργικές καλλιέργειες έχουν σε μεγάλο ποσοστό εγκαταλειφθεί, τα δάση πλέον δεν διαχειρίζονται από τους ίδιους τους κατοίκους για τις δικές τους ανάγκες και η κτηνοτροφία έχει αλλάξει μορφή. Εντούτοις, το μωσαϊκό του τοπίου δεν έχει αλλοιωθεί ακόμα, σύμφωνα με τις αρχικές ενδείξεις.

Επομένως, κρίνεται απαραίτητη η χαρτογράφηση της περιοχής και η περαιτέρω ανάλυση και αξιολόγηση του τοπίου με ορισμένη περίοδο αναφοράς από το παρελθόν μέχρι σήμερα, ώστε να οπτικοποιηθούν οι αλλαγές στις χρήσεις γης, για να μπορέσουν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα. Αν το αποτέλεσμα της έρευνας αυτής επιβεβαιώσει την πρώτη εκτίμηση, ότι το τοπίο διατηρεί ακόμα την ποικιλομορφία του και η υποβάθμισή του είναι σε πρωταρχικό στάδιο, τότε θα μπορούν ευκολότερα να ληφθούν μέτρα για τη διάσωση και διατήρηση ενός χαρακτηριστικού πολιτισμικού και παραδοσιακού τοπίου, αυτό των κοπατσαραϊκών χωριών.

Βιβλιογραφία

- Αδαμακόπουλος, Γρ. και Π. Ματσούκα. 1998. Πίνδος-Γρεβενά, Τοπία και Χωριά της Γρεβενιώτικης Πίνδου. Αθήνα.
- Καραγιάννης, Γ. 2002. Μνήμες και μαρτυρίες – Ήθη και έθιμα από το χωριό μου Αλατόπετρα Γρεβενών, Βέροια.
- Λάγκα, Β., Ι. Χατζημηνάογλου, Ι. Κάτανος και Ζ. Αμπάς. 2003. Η Μετακινούμενη Αιγοπροβατοτροφία στη Δυτική Μακεδονία, Έρευνα Ζωοτεχνικών – Οικονομικών –

- Κοινωνικών Παραμέτρων. Τμήμα Ζωικής Παραγωγής Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης, Τμήμα Γεωπονίας, Α.Π.Θ., Τμήμα Αγροτικής Ανάπτυξης, Δ.Π.Θ., Θεσσαλονίκη.
- Παπαδημητρίου, Α. 2002. Σελίδες Ιστορίας των Γρεβενών, Τόμος Α', Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών - Αναπτυξιακή Γρεβενών Α.Ε., Γρεβενά.
- Πουλιανού, Δ. 1994. Κοπατσαραίοι: Ζωντανό Παρελθόν στα Ριζά της Ανατολικής Πίνδου, Βιβλιοθήκη Ανθρωπολογικής Εταιρείας Ελλάδος, Αρ.7, Αθήνα.
- Τουριστικός οδηγός Νομού Γρεβενών. 2002. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών - Αναπτυξιακή Γρεβενών Α.Ε., Γρεβενά.

Traditional landscapes of the kopatsari villages in the prefecture of Grevena

A. Mitka and I. Ispikoudis

Laboratory of Range Ecology (P.O. box 286), School of Forestry and Natural Environment, Aristotle University of Thessaloniki, 541 24 Thessaloniki

Summary

Traditional landscapes are areas with exceptional natural and cultural diversity and are characterized by high biodiversity and high values of aesthetics and relaxation. They are also part of the cultural heritage of every country. A typical traditional landscape is formed by the villages of the kopatsari, which are found at the eastern foot of the mountain range of Pindos, prefecture of Grevena. In this paper, an effort to evaluate the landscape of the fifteen villages that are inhabited by the kopatsari, in terms of pastoralism is done, so as the changes in land uses are investigated and identified in the region over the last years. According to the dominant version, the name “kopatsaros” or “kopatsareos” comes from the word “kopatsou”, which in the language of vlachs means oak, bush and it is justified by the fact that the kopatsari were very much related to the management of the oak forests of the area. Apart from silviculture, they developed other activities, which affected and determined the landscape, such as agriculture and pastoralism. The second one was practiced in the form of transhumance and had a strong impact on the landscape through the opening up of forests and the formation of an agroforestry mosaic as well as the construction of traditional buildings, all fully harmonious with the natural environment. Over the last few years though, the abandonment of the countryside because of social and economic reasons, such as immigration, the traditional land uses are placed out and the landscape tends to become homogeneous. According to the early estimations, the changes in land uses in the region are not so intense or irreversible, so that the preservation and maintenance of the mosaic can be ensured.

Key words: Landscape, pastoralism, transhumance.